

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİ TENKİD TERMİNOLOJİSİ VE “ÂB-DÂR” ÖRNEĞİ*

Nâmık AÇIKGÖZ**

ÖZET

Eski belâgat kitaplarında şiirin yapı özelliğini belirten sınırlı sayıda terimin dışında, klâsik Türk şiiri tenkid terminolojisi henüz oluşmamıştır. Şiirler hakkında verilen hükümler “rengîn, rakîk, muhayyel, pür-me’ânî, garrâ, güşâde, latîf, şîrin, revân-bahş, rekîk, mevzûn, belîğ, fasîh, selis...” gibi, kimi genel dilden alınan ödünç kelime ve terkiplerdir. Tezkire ve divanlarda yer alan bu kelimelerle değerlendirilen klâsik şiirin modern mânâda bir tenkid terminolojisi birikimine ihtiyacı vardır. Tezkire yazarlarının ve şâirlerinin kullandığı değerlendirme kelimeleri, terminolojik anlam zenginliği ile işlenip kullanılmalıdır.

Klâsik şiiri değerlendirme kelimelerinden birisi, âb-dâr’dır. Farsça bir terkip olan ifâde, sözlüklerde, “sulu, ıslak, kaliteli su; parlak, latîf, tâze, hoş, güzel; hayat verici öz, yeşil ve bereketli bitki; akıcı, nükteli” gibi anlamlarla yer alır. Şiirlerde âb-dâr, kılıç ve inci’nin sıfatı olarak gerçek anlamda, şiir için ise, yeni, tâze, parlak, güzel, çarpıcı anlamlarını da ihtivâ eden orijinal (özgün) anlamlarıyla kullanılmıştır. Tezkire yazarları da, bir şiiri veyâ şâiri değerlendirirken âb-dâr’ı bu anlamda kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler

Tenkid terminolojisi, tezkire, divân, şiir, âb-dâr, orijinal.

600 yıl kadar süren Osmanlı medeniyetinin en önemli kültür şûbelelerinden birisi olan edebiyat, kendi devrinde tenkîdî bir anlayış geliştirdiği hâlde, bu büyük birikimin modern metodlarla incelenerek bir tenkîd terminolojisi, henüz oluşturulmamıştır.

Değerlendirme Kelimeleri

Klâsik Türk şiiri tenkîd edilirken, nazım türü, vezni, kelime hazînesi, kelimelere yüklenen gerçek veyâ mecâzî anlam ve bunların birbirleriyle

* Bu metin 15-19 Eylül 1997 tarihlerinde, IX. Millî Türkoloji Kongresinde sunulan tebliğin gözden geçirilmiş şeklidir.

** Prof. Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

münâsebetleri, beyitlerde kullanılan sesler, genel olarak, “edâ, tarz, üslûp, lafz, mânâ, hayâl...” gibi isimlerle ifâde edilmiştir. Bu isimler ve sıfatlardan bâzıları şunlardır: belâgat-şî’âr, belîğ, bezle-gûne, bî-tekellûf, dakîk, dil-cûy, dil-güşâ, -engîz, fasîh, fesâhat-şî’âr, garrâ, güşâde halâvet, hâlet, hâss, hâyîde, hem-vâr, hoş-âyende, hoş-tab’-âne, ibdâ, ihtirâ, işret-engiz, latîf, latîfe-nümûne, letâfet, mahsûs, matbû, melâhat, mevzûn, muhayyel, mu-sanna, nâ-hem-vâr, nâzikâne, nefis, nezâket, pâkîze, pesendîde, pür-kâr, pür-ma’ânî, pür-sûz, rakîk, rengîn, revân-bahş, sâde, sâde, sâhir, sathî, selis, sihr-kâr, şîrîn, şîrîn-kâr, sühan-güzâr, şûr, sûz-engîz, tîrzîk, vasat, zevk-âmîz....” Diğer tezkirelerde de olmakla berâber, incelenen Latîfî, Hasan Çelebi ve Riyâzî¹ tezkirelerinden derlenen değerlendirmelerle bu tür ibârelerin artacağı açıktır.

Tezkireciler, şâirleri değerlendirirken yukarıda verilen ibârelerin birini veyâ bir kaçını, bir beyit, bir gazel veyâ kaside, veyâ topyekûn bir divan için kullanırlar. Bunlardan birkaç örnek zikrederim:

Latîfî, Behlûl’ün şiiri için, “güşâde, hoş-âyende” (106); Hâfız-ı Konevî için “eş’ârı ol kadar mevzûn u muhayyel ü masnû’ degüldür.” (125); Habîbî için, “Bir tarz-ı hâssı ve üslûb-ı mahsûsı vardır (127); Revânî için, “eş’âr-ı zevk-âmîz ve güftâr-ı işret-engîz” (170); Neşrî’nin bir beyti için “tîrzîk: saçma” (324) nitelendirmelerini yapar ve şiire akli ermeyenlerin, Zâtî’nin şiirleri için (160); bâzı ibâreleri yeni duyanların da, Necâtî’nin şiirleri için “tîrzîk” dediklerini kaydeder (327).

Hasan Çelebi, Ahmet Paşa’nın şiirini değerlendirirken “hâlet”, “nezâket” ve “selâset” (134, 135), Ahmet Rıdvan’ın şiirleri için “mücerred bir kelâm-ı mevzûn” (149); Âgehî’nin gemiciler ıstılâhını kullandığı kasidesi için “garrâ” (169); Asafî’nin şiiri için “rakîk, rikkat” (165); Cemâlî’nin şiirinin edâsı için “hoş-âyende” (197); Sâfî’nin şiiri için “sûz-nâk” (547) ifadelerini kullanır.

Riyâzî, Bâkî’nin şiiri için “belâgat-şî’âr” (51); Hudâyî’nin dîvânı için “mu’ciz-âsâr” (90); Edirneli Hızrî’nin şiiri için “güşâde, sâde” (94) Hayâlî

¹ Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, (Haz.: İbrâhim Kutluk), Ankara 1978, 2 .cild; Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, İstanbul 1314; Nâmık Açıkgöz, *Riyâzî’ş-Şu’arâ*, *Riyâzî Mehmet Efendi, (Metin-Dizin)*, Ankara 1982 (Ank. Ün. DTCF, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Bey'in şâirliği için "şâir-i şîrîn-kâr" (96); Şemsi'nin şiiri için "hoş -tâb'âne" (131) Sûzî'nin şiiri için "pür-sûz" (131); Şâhî'nin şiiri için "rengîn"; Me'âlî'nin şiirleri için "bezle-gûne ve lâtîfe-nümûne" (208); Necâtî Bey'in şâirliği için "sâhir" (235); Alaşehirli Veysi'nin şiirleri için "debdebe-i tumturak-, ibârât-ı tannâne" (258) sıfatlarını kullanır.

Yukarıda verilen sıfatların çoğu, birer edebiyat terimi değildir; bunlar genel dilden istiâre yoluyla alınıp edebî metnin değerlendirilmesinde mecâzî anlamlarıyla kullanılan kelimelerdir. Fakat, çoğu sıfat olan bu kelimelerin edebiyat terimi olarak kullanılabilmesi için, anlam alanlarının ve işâret ettikleri özelliklerin belirlenmesi gerekir. Böylece, klâsik Türk şiiri tenkîd terminolojisinin oluşturulmasına katkıda bulunulmuş olunacaktır. "fesâhat, belâgat, fasîh, belîğ" gibi isim ve sıfatların işlenmiş olmaları, edebî bir terim olarak kullanılmalarını sağlamıştır. Her biri ayrı ayrı incelenip işlenerek terim zenginliği ve özelliği kazandırılması gereken sıfatlardan birisi de *âb-dâr* dır.

Â b - d â r

Şâirlerin beyitlerinde ve tezkirecilerin değerlendirme kısımlarında veyâ örneğe geçiş cümlelerinde kullandıkları *âb-dâr* sıfatı, Farsça bir terkidir ve *âb* (su) kelimesi ile *dâştên* (sâhip olmak) fiilinin geniş zaman kökünün bir araya getirilmesiyle yapılmıştır.

Âb-dâr terkihi'nin karşılığı, sözlüklerde², "sulu, ıslak; kaliteli su; parlak, latîf, tâze, güzel, hoş, tarâvetli, şâdâb, halâvetli, revnaklı, hayat verici öz, yeşil ve bereketli bitki; akıcı (mısra, şiir), nükteli hoş sohbet, zengin fikirler bilen, nükteli söz söyleyen, güzel, memnûniyet verici..." gibi sıfatlarla ifâde edilmiştir. Terkibin kılıç, meyve, cevâhir ve benzerlerine sıfat olarak kullanıldığı ve cemiyet ve şeref sâhibi; hurma lifine benzer bir tür bitki" anlamlarına geldiği de belirtilir.

² Hasan Amid, *Ferheng-i Amîd*, Tahran, 1358. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1996, (13.baskı). F.Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beyrut 1975. James W.Redhause, *Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1992. Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1978. Ziyâ Şükûn, *Ferheng-i Ziya*, İstanbul 1945-1946

Merhûm Prof. Dr. Harun Tolasa'nın eserinde ele alınmayan³ *âb-dâr* sıfatı, tezkirelerde ve beyitlerde istiâre yoluyla ve mecâzî anlamıyla, şiir değerlendirmeleri için kullanılır. Terkibin aynı anlamda Fars edebiyatında kullanıldığı, Z. Şükûn'un verdiği örneklerden anlaşılmakta, Türk edebiyâtına da İran edebî geleneğinden girdiği görülmektedir.

A-Tezkirelerde *âb-dâr*

Tezkirelerde kullanılan *âb-dâr* terkihiyle ilgili örnekler şöyledir:

Latîfi, Akşemsettin-zade Hamdî'nin şiiri için şöyle der: “Bir nazm-ı *âb-dârdur* ki, reng ü çâşnî ve elfâz u me'ânî hüsn-i ibârât ve lutf-ı isti'ârât derece-i gâyetde ve ser-hadd-i nihâyetde i'câza karîn sihr-i mübîndür” (137). Latîfi, Hamdî'nin şiiri için önce genel olarak *âb-dâr* sıfatını kullandıktan sonra, diğer özellikleri sıralar. Latîfi'ye göre bir şiirin *âb-dâr* olabilmesi için, renk, çeşni, söz, mânâ, ibâreler ve isti'âreler açısından mükemmel, ve mucîzeye yakın bir şekilde apaçık bir büyü olmanın son sınırında olması gerekir.

Latîfi, Necâtî'nin şiirini değerlendirirken şiirin, *âb-dâr* olması şartına, “revân-bahş: canlandırıcı, can bağışlayıcı” özelliği de ilâve eder: “...şi'r-i revân-bahş-ı *âb-dâr*la şu'arâ-i Rûm'un yüzi suyıdur.” (325).

Hasan Çelebi, bâzı şâirlerin şiirleri için sâdece *âb-dâr* sıfatını kullanır ve bu sifata anlam zenginliği katacak ilâvelerde bulunmaz: Edirneli Zamânî için, “tab'ı şî're mülâyim olmağla, nazm-ı eş'ârı ve makbûl-i tabâyi-i metâlî-i *âb-dâr*ı vardır.” (I/465); Şerîf için, “Lâik-ı kabûl eş'ârı *âb-dâr*ı..... vardır.” (I/517); Mâlîkî için “Bu eş'âr-ı *âb-dâr* ol zât-ı büzürg-vârun netice-i tab'ı dürer-bâridur.” (II/846); Mustafâ için, “Ma'ârif-i bî-şümârlarından biri ki nazm-ı *âb-dârdur*.” (II/909); Azmî-zâde Mustafa için, “Hâlâ eş'âr-ı *âb-dâra* gûşiş..... üzeredür.” (II/911).

H. Çelebi, Celîlî ve Neylî için yaptığı değerlendirmelerde ise, *âb-dâr'a* anlam zenginliği katacak bazı ibâreler kullanılır. Celîlî ile ilgili olarak yapılan değerlendirmede, *âb-dâr* ile birlikte *belâgat-şi'âr* sıfatı kullanılır ki, bundan da, *âb-dâr* şiirin belîğ olması gerektiği anlaşılır: “Bu birkaç metâlî'

³ Harun Tolasa, *Sehî, Latîfi, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yy'da Edebiyat Araştırma ve Eleştiri*, İzmir 1983; ayrıca bakınız, Nâmık Yayıklı (Açıkğöz), “Divân Edebiyatında Tenkid”, *Doğuş Edebiyat*, Ankara, Haziran 1982, Sayı: 3, s.14-16.

ü eş'âr-ı *âb-dâr* ol şâ'ir-i belâgat-şi'ârun yâdigâr-ı kalem-i mu'ciz-disârıdır." (I/260) H. Çelebi bu değerlendirmesinde, inci gibi süs eşyaları için de kullanılan *âb-dâr* sıfatını, şiiri tavsif etmek amacıyla kullanıldığını, "disâr=bolluk" kelimesini kullanarak zenginleştirmiştir.

Neylî için yaptığı değerlendirmede, H.Çelebi'nin bir şiirin *âb-dâr* olabilmesi için *musanna ve muhayyel* olması gerektiğini belirttiği anlaşılır: "... latîf eş'ârı ve musanna' u muhayyel metâli'-i *âb-dârı* vardır." (II/1028).

Hasan Çelebi'nin, Câfer Çelebi, Ömer Bey, Merdümî, Mu'înî ve Molla Çelebi için yaptığı değerlendirmelerde, *âb-dâr* sıfatını, "le'âlî: inciler" için kullanılır ve şiir, istiâre yoluyla inciye benzetilmiş olur. Bu benzetmede, inci ve şiirin, belirli özelliklerle dizilmiş olması ve güzellikleri, benzetme yönünü oluşturur. H.Çelebi, "le'âlî" ile birlikte inci ile ilgisi olan "nisâr, kân, cevâhir, gavvâs, deryâ, arûs, gûşvâr, bihâr, zehhâr" gibi kelimeleri de kullanır. (250, 697, 891, 919, 930). Tîgî için yaptığı değerlendirmede ise H.Çelebi, şâirin mahlası olan "tîg:kılıç" kelimesinin sıfatı olarak da kullanılan, *âb-dâr*'ı şiir ile birlikte şöyle kullanılır: "Tîg-ı eş'âr-ı *âb-dârı* i'tibâr-ı ehl-i nazar ile saykal u cilâ bulmuşdur." (I/236).

Aynı anlam zenginliğinde olmamakla beraber Riyâzî de, Azerî, Şâhî, Tıflî, Bursalı Rahmî, Müslimî ve Yetim hakkında yaptığı değerlendirmelerde, *âb-dâr* sıfatını, şiir ve mânâ için kullanmıştır. Riyâzî, Azerî için "Bu eş'âr-ı *âb-dâr* ol tıynet-i pâkden ser-zede olmuş yürümüştür." (30); Şâhî için, "*Elfâz-ı rengîni* gül-zâr-ı cinândan nümûdâr, tahtında olan me'ânî-i *âb-dârı* mâ-sadak-ı tecrî min tahtihe'l-enhâr olmuştur." (135); Tıflî için, "... güft ü gûy-ı eş'âr-ı *âb-dâra* isti'dâd-ı fitratdan ruhsât-yâfte-i iktidâr olmağın ..." (151) ifâdelerini kullanmış; Riyâzî, Rahmî için, Azerî hakkında kullandığı ifadeye benzer bir tavsifte (109, 168) bulunmuştur.

Müslimî için sarfettiği ifadede ise Riyâzî, *âb-dâr* sıfatının meyve ile olan ilişkisini de göz önünde bulundurarak ve şâirin adı olan Müslîmî kelimesini de zikretmek sûretiyle, şiiri *müslîmî elmâ*'sına benzeterek, şu değerlendirmeyi yapar: "... nazm-ı *âb-dârı*, misâl-i sîb-i müslîmî, dest-i hoş-kabûl olmak mertebesine vusûl bulmuş idi." (217)

Riyâzî, Yetim'i değerlendirdiği cümlesinde ise, *âb-dâr*'ın inci ile olan ilişkisine işâret ederek Yetim'in şiirini över: "Hakkâ ki, gevher-i nazm-ı *âb-dârı*, reşk-i dürr-i yetîmdür." (267). Riyâzî, bu ifâdesinde, en büyük ve en

değerli inciyi ifâde eden “dürr-i yetîm” ile şâirin mahlası arasındaki ilişkiye de dikkat çekmiştir.

Râmiz, tezkiresinde⁴ Câzim, Cevdet ve Selim mahlaslı şâirler hakkında yaptığı değerlendirmelerle *âb-dâr* sıfatını kullanır.

Râmiz için bir şiirin *âb-dâr*’lığı “dil-pesend ve nâzikâne” olmasını gerektirir. O, Câzim ile ilgili değerlendirmede, örnek olarak iktibas etmediği gazel için şöyle der: “Eş’âr-ı nâzikâneleri bî-mânend pür-gû-tabî’at bir şâ’ir-i mâhir-i dil-pesend olmağla tahrir ü âsârlarından bu gazel-i *âb-dâr* tastir olundu” (59). Râmiz, Cevdet ve Selim’in birer gazelleri için de *âb-dâr* sıfatını kullanır (61, 164-165), fakat sâdece Selimî’den iktibas yapar.

B-Şiirlerde *âb-dâr*

Şâirler, dîvanlarındaki⁵ şiirlerinde, *âb-dâr* sıfatını, *sevgilinin dudağı, dışı ve beni* için; ayrıca, meyve, *kılıç ve tab’* (yaradılış) için kullanırlar.

İshak Çelebi’nin şu beyitlerinde, *âb-dâr*, sevgilinin dudağının sıfatıdır:

Hammâma girdi nâz ile bir sîm-ten güzel
Leb *âb-dâr* zülf mutarrâ beden güzel (160/1)

Bûse virdükçe agzımız sulanur
Mîve-i *âb-dâr* kim sevmez (100/4)

İshak Çelebi, şu beytinde, *âb-dâr* sıfatını yine sevgilinin dudağı için kullanır; fakat devreye üzerinde çiy tâneleri olan gonca girer:

Bir la’l-i *âb-dâr* sanur goncayı gören
Lûlû-yi pâkdür sadef-i gülde jâleler (32/3)

Ahmet Paşa da, dudağa benzettiği la’l için *âb-dâr* sıfatını kullanır:

⁴ Sâdık Erdem, *Râmiz ve Adâb-ı Zürefâ’sı*, Ankara 1994.

⁵ Bu çalışmada kullanılan dîvanlar: Abdülbâkî Gölpinarlı, *Nedim Dîvanı*, İstanbul 1972. Ahmet Mermer, *Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvanı’nın Tenkidli Metni*, Ankara 1991. Ali Nihad Tarlan, *Necâti Bey Dîvanı*, İstanbul 1963. A. N. Tarlan, *Ahmed Paşa Dîvanı*, İstanbul 1966. Haluk İpekten, *Nâilî-i Kadim Dîvanı*, İstanbul 1970. İskender Pala, *Aşkî ve Dîvanından Seçmeler*, Ankara 1988. Mehmet Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri, *Üslüplü İshak Çelebi, Dîvân-Tenkidli Basım*, İstanbul 1990. Mine Mengi, *Mesihî Dîvanı*, Ankara 1995. Nâmık Açıkgöz, *Riyâzi, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği, (Dîvan, Sâkinâme ve Düstûrî’l-Amel’in Tenkidli Metni)*, (Basılmamış Doktora tezi), Fırat Ün.Sosyal Bilimler Ens. Elazığ 1986. Recep Toparlı, *Bosnalı Alâettin Sâbit Dîvanı*, Sivas 1991. Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvanı*, Ankara 1994.

Didüm ki şeh gelür ne dökersin ayağına
Didi ki leblerinden iki *âb-dâr* la'l (K.12/20)

Mezâkî, incinin denizden çıkarıldığını da çağrıştırmak için, la'le benzettiği dudanın *âb-dâr* olduğunu söyler:

Der-kenâr itmiş anı bahr-i melâhat gúyiyâ
Hâl-i anber-bû ki la'l-i *âb-dâr* üstindedir (154/4)

Ahmet Paşa bir başka beytinde, inciye benzettiği dişler için aynı sıfatı kullanır:

Girih girih resen-i müşg-bârı mı analum
Dizin dizin güher-i *âb-dârı* mı analum (189/5)

Bâki, Nâilî ve Nedîm bazı beyitlerinde, *âb-dâr* sıfatını kılıç için kullanır.

Gâyetde teşne idi gönül âb-ı vasluna
Susuzluğu kesdi o şemşir-i *âb-dâr*
(Bâki, 48/7)

Tâ kim hemîşe şu'le-i şemşir-i *âb-dâr*
Hâşâk-i bagye sûziş-i berk-ı cehân verir
(Nedîm, K.III/73)

Var iken destindeki şemşir-i tîz ü *âb-dâr*
Kim bakar âyâ o mâhın gırre-i tâbânına
(Nedîm, K.XVII/63)

Âb-dâr'ın kılıcın sıfatı için kullanılması, Aşkî (45/7) ve Nâilî (186/7)de de görülür.

Necâti, bir kasîde beytinde, *âb-dâr*'ı yaradılışın bir sıfatı olarak zikreder:

Yakdı zillet nârına ben hâki tab'-ı *âb-dâr*
Nitekim her dem gül-âb için yanar nâ-çâr gül (K.15/139)

Nâilî, bir beytinde, *âb-dâr* ile, gözün kendisine benzetilene (müşebbehün bih) olarak kullandığı “nergis”i nitelendirir:

Helâk-i reşg-i nigâhız o şûha biz de egerçi
O reng nergis-i mahmûr-ı *âb-dârına* düşmüş (186/2)

Yukarıda zikredilen beyitlerin tamamında, *âb-dâr*, “tâze, parlak, tarâvetli” anlamlarında kullanılmıştır.

Bâzı mahlas beyitlerinde şâirler, şiirlerindeki yeni söyleyiş, anlam ve hayalleri ifâde etmek için, “tâze” ve “ter” sıfatlarını kullanırlar:

Halel-pezîr ise resm-i kühen aceb mi Nedîm
Bu tâze şî'rümüzün i'tibârı bâkîdür
(Nedîm-i Kadîm, 9/6)

Mazmûn-ı iştîyâkî hem müjde-i telâkî
Ehl-i dile Mezâkî bu şî'r-i ter mübârek (K.3/16)

Gûş it Mezâkî bu gazel-i nev-besteyi
Tâze-zebân tâze-edâ tâze-bestedür (147/6)

Zemin-i tâzede bir ter gazel tarh eyledin Sâbit
Nazîre söyleyince hayli yârân-ı safâ terler (101/5)

Degildir tâze-gû yârâna peyrev Nâilî ammâ
Yine inkâr olunmaz şâ'ir-i nâzik-tabî'atdır

Şâirlerin kendi şiirleri için tâze sıfatı kullanmakla, hayâl, mânâ, edâ, tarz ve üslûb açılarından eski şiirler ile kendi şiirleri arasındaki farkı belirtmeyi amaçlamıştır. Demek ki, şâirler kendi eserlerindeki yeniliği “ter” ve “tâze”sıfatlarıyla nitelemektedirler. Şâirlerin, bu sıfatları kullanmadıkları beyitlerde, benzer özelliklerle ve aynı amaç için *âb-dâr* terkiibini kullanmaları dikkati çeker.

Mesîhî, *âb-dâr* olarak nitelediği gazelinin, bütün şâirlerin ocaklarını söndürdüğünü, terkipteki *âb* kelimesinin gerçek anlamını çağrıştırarak şöyle söyler:

Beyti ocağına su koyan cümle şâ'irün
Cânâ Mesîhî'nün gazel-i *âb-dâr*ıdır
(49/5) (Hayâlî 88/5)

Ahmet Paşa, sevgiliye âit uzuvlarla berâber zikrettiği şiirlerinin niteliklerini, “hûb, rengîn, latîf” sıfatlarıyla berâber *âb-dâr*'ı da zikrederek verir:

Hatt ü la'l ü kadd ü ruhsârün anup eş'ârımı
Hûb u rengîn ü latîf ü *âb-dâr* itsem gerek (152/7)

Ahmet Paşa, şu beytinde ise kelâm (söz) ile *âb-dâr* inci arasında bir ilişki kurar:

Öykünmez idi lutf-ı kelâmunla zihnüne
Olmasa cây-gâh-ı dür-i *âb-dâr* âb (K.36/45)

Bâkî, şu iki beytinde, *âb-dâr* terkindeki âb'ın gerçek anlamını da çağrıştırarak, terkîbi şiirlerinin özelliğini belirtmek üzere kullanır ve *âb-dâr*'ın terim anlamını "letâfet" ile zenginleştirir:

Bâkî letâfet-i gazel-i *âb-dâr*ını
Hakkâ budur ki görmedük âb-ı zülâlde (451/4)

Bâkî yanardı tâb-ı teb-i hecr-i yâr ile
Su sepmeyeydi yüreğine şi'r-i *âb-dâr* (383/5)

Bâkî'nin gerçek anlamını da vurgulayarak zikrettiği *âb-dâr* terkinin kullanıldığı ikinci beytindeki hayâli, İshak Çelebi de, kendi şiiri için söyler:

Şâ'irlerin yüzi suyu İshak nazmıdır
Kim câna su seper gazel-i *âb-dâr* ile (257/7)

Ümîdüm ol yine bu teşne-leb hevâdârın
Yüreğine su sepe şi'r-i *âb-dâr* ile (257/4)

İshak Çelebi, şu beyitlerinde de, gazelinin vasfı olarak zikrettiği *âb-dâr* sıfatını gerçek anlamını çağrıştırarak kullanır:

Bî-ihyâr âdemin agzı suyu akar
İshâkun anma a gazel-i *âb-dâr*ını (322/6)

Lebün vasfıyle şi'r-i *âb-dâr*ını
Güzeller eylesün su gibi ezber (73/6)

Şu beytinde ise İshak Çelebi, *âb-dâr*'ı her hangi bir kelime ile zenginleştirmeden, sâdece şiir için kullanır:

Hâlet-i ışk ile meclisde
Okınan şi'r-i *âb-dâr*a selâm (188/6)

İshak Çelebi, şu iki beytinde, sözleri *âb-dâr* olan şiirin diğer özellikleri olarak "nâzük" ve "ma'nâ-yı sûz-nâk" sıfatlarını zikreder:

İshak nâzük oldu ki şi'rün güzellere
Bir bûseye virür ki tamâm *âb-dâr* ola (239/7)

Ma'nâ-yı sûz-nâki elfâz-ı *âb-dâr*ı
Cem' ide miydi hâmem ger olmasaydı sâhir (42/2)

Riyâzî de, *âb-dâr*'ı mânâ ile berâber kullanarak, parlak, yeni, orijinal mânâların, kendisine bir mülk olarak verildiğini şöyle söyler:

Ben ey Riyâzî Âsafî-î mülk-i nazm olup
Virildi hâss bana me'ânî-i *âb-dâr* (107/5)

Aşağıdaki beytinde ise İshak Çelebi, bir poetikacı gibi davranarak, bir şiirin *âb-dâr* olabilmesi için, “latîf” “nâzûk” ve “şîrîn” de olması gerektiğini belirtir:

Olsa latîf ü nâzûk ü *âb-dâr*
Bir bûseye ne varıki degmez mi bir gazel (159/4)

Şiirlerinin *âb-dâr* olduğu konusunda hayli iddiâlı olan bir başka şâir de Mezâkî'dir. O, 9 gazelin mahlas beyitlerinde, bu sıfatı sayıca daha fazla kullanan bir edebî şahsiyettir. Mezâkî'nin beyitleri şunlardır:

Mezâkî meclis-i irfânda olmasun yârân
Bu gûne bir gazel-i *âb-dâr*dan gâfil (289/8)

Ey Mezâkî böyle nazm-ı *âb-dâr*un seyr idüp
Hûn-ı reşk-i gevher-i nâ-yâb gelsün çeşmüne (377/7)

Salâ dil-teşnegân-ı vâdî-i pür-sûz-ı güftâra
Mezâkî çeşmesâr-ı bâğ-ı nazm-ı *âb-dâr*uz biz (168/9)

N'ola Mezâkî yine dür-feşân-ı nazm olsam
Bu lüccenün güher-i *âb-dâr*ı bâkîdür (127/9)

Lü'lü-yı *âb-dâr*-ı sühanla Mezâkiyâ
Bu silk-i ber-keşide acep ber-güzidedür (115/9)

Ey Mezâkî sezâ-yı la'l-i bütân
Yine bir nazm-ı *âb-dâr*um var (61/5)

Aceb mi nazm-ı Mezâkî'de âb ü tâb ola
Tahayyül-i gazel-i *âb-dâr*ı âteşdür (77/5)

Mezâkî başladı şevk ile tarh-ı eş'âra
Nazîre gör gazel-i *âb-dâr*a ey bülbül (276/7)

Mezâkî bülbül-i bâğ-ı sühandür itse n'ola
Bu gûne zîb-i ser-i nazm-ı *âb-dâr*ını gül (275/5)

Görüldüğü üzere, Mezâkî, *âb-dâr* sıfatını, diğer şâirlerde de olduğu gibi, bâzı beyitlerinde âb'ın gerçek anlamını da çağrıştıracak şekilde, bâzı beyitlerinde ise, incinin sıfatı olarak kullanılmış; fakat bütün beyitlerinde, şiirinin *âb-dâr* olduğunu ifâde etmiştir. Ancak, Mezâkî'nin, yedinci sırada yer alan beytindeki “*tahayyül*” kelimesi dışında, *âb-dâr*'a terim anlamı zen-

ginliği kazandıracak bir tasarrufta bulunmadığı da görülür. Ayrıca bu beyit-
teki “*âb ü tâb; güzellik, parlaklık, tazelik*” terkindeki *âb* ile *âb-dâr*’daki *âb*
arasında bir ilişki kurulduğu açıktır.

Sâbit,

Sâbit sahîfe-i sühen-i *âb-dâr*umun
Mîzâna çekdi çeşme-i Horşîd cedveli (354/9)

dediği beytinde, *âb*’ı “su” anlamında kullanıp çeşme ile irtibatlandırarak,
âb-dâr’a herhangi bir anlam zenginliği ilâve etmeksizin “söz” için kullanır.
Fakat şu beytinde, gene “söz”ü nitelediği *âb-dâr* şiirinde, “nükte”li olma
özellığı arar:

Kelâm-ı *âb-dâr*un bezm-i hâss-ı ma’nâda
Gül-âb-ı rûy-ı yârân-ı safâ-yı nükte-gûyâdur (K.XL/47)

Nâilî ise, *âb-dâr* şiirde “hoş-edâ” özelliğı ister:

Nazîre söylemeğe Nâ’ilî sühan-sencân
Bu hoş-edâ gazel-i *âb-dâr* değmez mi (367/6)

Nedîm, *âb-dâr* şiirin, “neşât-âver” “pâk” ve “tâze” olması gerektiğini şu
beytinde dile getirir:

Senin vasfında cânâ bir neşât-âver gazel gördüm
Olursa tâze eş’âr öyle pâk ü *âb-dâr* olsa (CXVIII/6)

S o n u ç

Gerek tezkire yazarları ve gerekse şâirler, şiir hakkında kullandıkları,
âb-dâr kelimesiyle berâber, “renk, çeşni, söz ve mânâ zenginliğı, mucize
söyleyiş, sihirli söz, belâgat-şi’âr, musanna, muhayyel, latîf, letâfet, dil-
pesend, nâzük, nâzükâne, hûb, şîrîn, sûz-nâk, nükte, hoş-edâ, revân-bahş”
gibi isim ve sıfatları da kullanırlar. Birer münekkîd olarak da görülebilecek
olan tezkire yazarları ve edebî eseri bizzat yazan şâirlerin, şiirleri niteledik-
leri bir kelime olan *âb-dâr*’ın anlam alanının içine, “hayallerin zengin ve
renkli, anlamların çeşnili, ifâdelerin san’atli, anlam ve söyleyişin gönlün
beğeneceğı nâziklikte (söyleyiş ve anlam olarak kaba-saba değil), iyi ve gü-
zel, tatlı, yakıcı, ince anlam farklılıklarına sâhip, ifâde edilişi ve söyleyişi
güzel ve canlılık katıp yaşama sevinci” gibi ilâvelerde bulunarak, bu kav-
ramı zenginleştirirler. Bütün bu özellikler ile berâber, *âb-dâr*’ın gerçek ve
mecâzî anlamları birleştiginde, *âb-dâr* olarak nitelendirilen şiirin, *yeni, tâze,*

parlak, güzel, çarpıcı olma gibi özelliklerinin olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir şiirin, diğer şiirlerden ayrıldığı nokta, *orijinal (özgün)* olma iddiasıdır. Öyleyse *âb-dâr*'a, tarz, üslûp, edâ, kelime hazinesi, hayâl, mânâ ve şiir tekniği açılarından *orijinal* anlamı vermek mümkündür.

Tezkirelerde ve beyitlerde zikredilen anlamlarıyla, bir edebiyat terimi olarak *âb-dâr*'ın işlenmesi kadar, bu kavramla nitelenen gazellerin veyâ beyitlerin, *âb-dâr* sıfatını hak edip etmediklerinin gün ışığına çıkarılması da önemlidir. Ancak, klâsik Türk şiirini oluşturan kelime hazinesi ve imaj dünyası henüz bütünüyle tespit edilemediği için, *âb-dâr* olarak nitelenen gazel veyâ beyitlerin, diğer şiirlerle mukâyeselerinin yapılması, henüz imkân dâhilinde değildir.

“Critical terminology of Classical Turkish Poetry”

Abstract

In the old books on rhetoric, terminology of classical Turkish poems hasn't been formed yet excluding limited term which describes structure of poems. Determinations of poems such as “rengîn, rakîk, muhayyel, pür-me'ânî, garrâ, güşâde, latîf, şîrin, revânbahş, rekîk, belîğ, fasîh, selîs...” and some have been borrowed from daily language. Classical poem needs a modern criticism on terminology which is already being evaluated with these words found in Tezkires and Dîvans. Evaluating words used by Tezkire writers and poets must be put into use and processed together with their reflections in meaning of classical poem.

One of the evaluating words of classical poem is âb-dâr. It's a Farsian compound and its meaning in the dictionary is “watery, wet, quality water, bright, fine, beautiful, life-giving essence, green and abundant plant, fluent, humorous”.

In the poems, âb-dâr is used in its actual meaning as sword and pearl, but in poems it is used in original meaning which meant “new, fresh, bright, beautiful, striking, original.”

Keywords:

Critical terminology, tazkira, divân, poem, âb-dâr, original